

בדיינין⁽¹¹⁾.

ומביאה הגמרא, כי מהטעם זה שאי אפשר לפרוע את החוב בזה שהמלוה אכל פירות:

עבר רב אשי עובדא ביתומים קטנים כגדולים. ואפילו באכל שיעור זוזי, לא סילק ב-טו את המלוה מהמשכנתא, עד שיפרעו לו את החוב⁽¹²⁾.

אמר רבא בריה דרב יוסף, משמיה דרבא: האי משכנתא, באתרא דמסלקי⁽¹⁾, לא ניכול המלוה פירות אלא בנכיתא.

אמר רב אשי: השתא דאמרת, אם אכל טפי משווי הקרן לא מפקינן מיניה, כי אבק ריבית אינה יוצאה בדיינין.

אכל שיעור זוזי של הקרן, נמי לא מסלקינן ליה מהמשכנתא בלא זוזי. ורק כשפורע לו החוב הוא מחזיר לו את השדה המושכנת.

מאי טעמא? — סלוקי את המלוה בלא זוזי, אפוקי ריבית מיניה הוא! כי אנן סהדי שאכל את הפירות בתורת ריבית.

הוי אבק ריבית, ואבק ריבית אינה יוצאה

דמחשבינן משטרא לשטרא.

11. עיין לעיל בהערה 8, הרשב"א מביא את שיטת הרמב"ם שרב אשי לא חולק לגמרי על מר בריה דרב יוסף אלא הוא סובר שלא מסלקים אותו לגמרי, בלא זוזי כלל, אלא ב"ד מנכין לו כפי ראות עיניהם. והשאר נותנים לו ומסלקים אותו. כי אם מסלקים אותו בלא זוזי כלל זה נראה אפוקי מיניה. והרשב"א חולק ע"ז, וכן רש"י בד"ה לא מסלקינן ליה בלא זוזי.

12. הרי"ף משמיט את זה, וכי המ"מ שהוא לא גרס את זה בגמרא, וסובר שביתומים רב אשי לא חולק אבל הרמב"ן כותב שהרי"ף לא צריך להביא את זה כי הוא גורס בדברי מר בריה דר"י, בדיתמי וכו' אכל טפי לא מפקינן מיניה ומובא לעיל בהערה 10) וממילא כשרב אשי אומר שכל מקום שאכל טפי לא מפקינן מיניה, אכל שיעור זוזי לא מסלקינן ליה בלא זוזי כלול בזה שגם ביתומים לא מסלקינן ליה בלא זוזי. ומש"כ בגמרא עבר רב אשי ביתומים קטנים כגדולים זה להשמיע לנו שעשה מעשה כדבריו. אבל בשיטת הרמב"ם צ"ל כהמ"מ כי פוסק שביתומים מסלקינן ליה בלא זוזי, ואם רב אשי חולק ע"ז היה לו לפסוק כרב אשי שהוא בתרא.

1. כך גירסת רש"י, ותוס' בד"ה במישלם. ומפרשים שהגמרא נקטה דוקא אתרא דמסלקי, כי באתרא דלא מסלקי מותר לאכול פירות אפילו בלא נכיתא, כי זה כמכירה לזמן. הרמב"ן מביא מקצת נוסחי עתיקי שכתוב שם האי משכנתא באתרא דלא מסלקי וכו' ומוכיח כגירסא זו שלגירסת רש"י שבאתרא דלא מסלקי מותר אפילו בלא נכיתא, א"כ כשלא מסלקי מותר אפילו לצורבא מדרבנן בדרגה אחת יותר דהיינו בנכיתא, ולפי"ז מה הגמרא שואלת "ואלא במאי ניכול" הרי יכול לאכול אם יתנה עם הלוה בהדיא שלא יסלק אותו בתוך הזמן ובנכיתא? הרשב"א והרא"ש מקשים על גירסת רש"י שלצורבא מדרבנן צריך להיות מותר לאכול אפילו בלא נכיתא, כי באתרא דלא מסלקי אין צד איסור?

הרא"ש מתרץ, שהגמרא מדברת באתרא דמסלקי, ובמקום כזה אין רגילות לעשות משכנתא בלא סילוק, ולכן הגמרא שואלת באתרא דמסלקי במאי ניכול. הרשב"א מתרץ: שכמו באתרא דמסלקי אפילו שבנכיתא זה מותר לכתחילה, אפי"ה לצורבא מדרבנן אסור, ה"ה לאתרא דלא מסלקי ואפילו בנכיתא, כי כל שאינו מנכה כשיעור הפירות שאכל, אסור.

אלא למאן דאמר קיצותא אסירא, מאי איכא למימר? באיזה אופן מותר לצורבא מדרבנן לאכול את פירות המשכנתא?

ומצינו מחלוקת אמוראים אם קיצותא שריא,

דאתמר: קיצותא, פליגא בה רב אחא ורבינא. חד אמר קיצותא שריא. וחד אמר קיצותא אסירא⁽³⁾.

ומפרשת הגמרא: **היכי דמי קיצותא? דאמר ליה מלוה ללוה: עד חמש שנים, אכילנא לה בלא נכייטא. מכאן ואילך, שיימנא לך כולחו פירי כמו שהם נמכרים בשוק וכל הסכום יורד לך מההלואה. וזה כמשכנתא בנכייטא, כי מנכה לו חצי מדמי הפירות, אלא שהוא אוכל חמש שנים ראשונות. והלוה אוכל חמש שנים אחרונות⁽⁴⁾. ועדיף ממשכנתא בנכייטא, כי דרך אריסין בכך,**

וצורבא מדרבנן, שצריך ליישר דרכיו, ולהתקדש אף במותר לו, כי שמא ילמדו ממנו לזלזל באיסורין,⁽²⁾ אפילו בנכייטא לא ניכול. כי גם זה נראה כריבית, שהרי הלוה מוזיל לו את דמי אכילת הפירות בשביל ההלואה. ומדינא זה מותר, כי המלוה מנכה לו דבר קצוב לכל שנה, אפילו אם תלקה השדה ולא יהיו בה פירות, ולכן זה נראה שמוזיל לו בשביל הספק. [אפילו שספק כזה נמכר בשוק ביותר דמיסן]. אבל צורבא מדרבנן, צריך לחוש שמא ילמדו ממנו לזלזל באיסורין.

ומקשינן: **אלא צורבא מדרבנן במאי ניכול?**

ומשינינן: **בקיצותא.** שזה עדיף ממשכנתא בנכייטא, והגמרא להלן תבאר מה זה קיצותא.

הניחא למאן דאמר לקמן קיצותא שריא.

הרי אם הלוה יפרע את החוב בתוך חמש שנים יסלק את המלוה מהמשכנתא ויתברר שאכל בלא נכייטא. ועבר על איסור ריבית מדרבנן, ולרבינא זה ריבית קצוצה. וכיון שיכול לסלק אותו אפילו כשלא סילק אותו נחשב שאכל חמש שנים בלא נכייטא. וא"כ על כרחך גם מר בריה דר"י מדבר באתרא דלא מסלקי. ומצדד לומר שאפילו לגירסא "באתרא דמסלקי" ה"ה לאתרא דלא מסלקי שלא ניכול אלא בנכייטא, וצורבא מדרבנן אפילו בנכייטא לא יאכל, ונקט אתרא דמסלקי להשמיע לנו שגם בזה מותר בנכייטא. הרשב"א סובר כהרמב"ן שההיתר של קיצותא הוא רק באתרא דלא מסלקי, אבל אין מזה קושיא על רש"י כי רש"י אומר את דבריו רק בדעת מר בריה דר"י, ורב אחא ורבינא באמת סוברים שגם באתרא דלא מסלקי אסור. וגם בקיצותא אחד מהם אסור, ומה שהגמרא שואלת

2. כ"כ רש"י. אבל הרמב"ן מפרש שמר בריה דר"י חשש שגם בנכייטא אסור, ולכן אמר שצורבא מדרבנן צריך להחמיר ואפילו בנכייטא לא יאכל. ולעולם יעשו כל אדם עצמן כתלמידי חכמים.

3. ברמב"ן וברשב"א מ' שהמחלוקת היא בכל אדם ולא רק בצורבא מדרבנן. ובריטב"א מ' קצת שהמחלוקת היא בצורבא מדרבנן. ומדברי תוס' לקמן בד"ה רב ינא שכתבו ואפילו מאן דשרי, מודה בנכייטא דאסור לכל הפחות לצורבא מרבנן משמע שמסופקים בזה.

4. כ"כ הרמב"ן. ומקשה מכאן על גירסת רש"י הנ"ל בהערה 1, שעל כרחך מדובר כאן באתרא דלא מסלקי, כי באתרא דמסלקי מה מועיל שמחמש שנים ואילך ישלם לו את שווי הפירות,

שהמחלוקת היא כשאוכל את חמש שנים ראשונות בנכייטא. ויש מי שאוסר בזה, ולפיו חוזרת הקושיא היכי שרי למיכל פירי?

שרי, כי משכנתא דסורא, דכתבי בה הכי: במשלם שניא אילין, תיפוק ארעא דא בלא כסף.

כלומר, בעיר סורא נהגו לכתוב בשטר משכנתא את הנוסח הנזכר. והכונה בזה היא, שהמלוה מקבל את השדה לרשותו, ואחרי סך מסויים של שנים הוא מחזיר אותה ללוה, ואין הלוה צריך לפרוע כלל מעות.

דהיינו, שאכילת הפירות היא הפרעון, ואין כאן פירעון אחר. וזה מותר לפי כולם, ואפילו לצורבא מדרבנן, כי היות שמפרש בשטר את הנכייטא על כל הקרן, זה לא נראה כהלואה, אלא כלוקח ממנו פירות של שנים הללו באותן דמים⁽⁶⁾.

רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע, אמרי תרוייהו: האי משכנתא,

והוא נראה כאריס, שמסכם עם בעל הבית שהוא יאכל פירות בשנים הראשונות, ובעל הבית יאכל בשנים האחרונות⁽⁵⁾.

איכא דאמרי, כל בלא נכייטא אסור. ולא נחלקו בזה רב אחא ורבינא.

אבל היכי דמי קיצותא שנחלקו בזה?

דאמר ליה מלוה ללוה: עד חמש שנין, אכילנא בנכייטא. מכאן ואילך שיימנא לך כולחו פירי. כמו שהם נמכרים בשוק, וזה עדיף ממשכנתא בנכייטא כי המלוה נראה כאריס, כנ"ל.

ומבאר הגמרא: מאן דאסר בקמייטא, ללישנא קמא, שהמחלוקת היא כשאוכל את חמש שנים ראשונות בלא נכייטא, ובה יש מי שאוסר, גם הוא שרי בכתייתא, כשאוכל את חמש שנים ראשונות בנכייטא. ובאופן זה צורבא מדרבנן יכול לאכול פירות.

מאן דאסר בכתייתא, ללישנא בתרא,

במישלם. גם הרמב"ן מביא שכן דעת רבינו חננאל. וצ"ב מה יענו על קושיית הרמב"ן והרשב"א?

5. ריטב"א, ומוכיח מזה שמדובר כאן באתרא דלא מסלקי כי רק בזה הוא דומה לאריס.

6. כ"כ תוס' בד"ה במישלם שניא אילין, ור"נ מדברי רש"י, הש"ך בסימן קעב ס"ק א' מדייק מדברי תוס' שצריך דוקא שיכתוב כך בשטר, ולא מספיק שיסכימו ביניהם את הסכם המשכנתא דסורא בדיבור, כי ע"י שכתבו כן בשטר ניכר הדבר יותר שאינו סתם נכייטא אלא

הניחא למאן דאמר קיצותא שריא אלא למאן דאמר קיצותא אסירא מאי איכא למימר כונת הגמרא שמכיון שמר בריה דר"י אוסר לצורבא מדרבנן מה שמותר לשאר בנ"א, אף בקיצותא צריך לאסור כיון שיש מ"ד שאוסר. אבל מקשה איך הגמרא אומרת איכא דאמרי כל בלא נכייטא כו"ע לא פליגי שאסור, הרי מר בריה דר"י מתיר בזה? ומתרג': שאין כונת הגמרא שאין מ"ד שמתיר, אלא שר' אחא ורבינא שנחלקו בקיצותא אוסרים בזה.

אבל הרא"ש סובר שההיתר של קיצותא הוא גם באתרא דמסלקי, ומפרש את כל הסוגיא באתרא דמסלקי וכ"נ מדברי תוס' בד"ה

ואין הבכור נוטל בה פי שנים. כי לאביו לא היה קנין בגוף השדה אלא רק שעבוד לפירות, וזה נחשב "ראוי" [למאן דאמר במסכת ב"ב קכד ב, שחוב אשר שחייבים לאבא, נחשב "ראוי"], ואין הבכור נוטל בו פי שניים.

ושביעית משמטתה את המלוה, וממילא המשכנתא חוזרת ללוה⁽⁸⁾.

באתרא דמסלקי — אין בעל חוב גובה הימנה⁽⁷⁾.

באתרא דמסלקי, אין למלוה קנין בגוף המשכנתא, אלא רק שעבוד לפירות, ולכן כשהמלוה מת, ובניו ירשו את השדה הממושכנת, אין בעל חוב של אביהם גובה ממנה את חובו כמו שגובה משאר קרקעות שירשו, כי זה נחשב כמטלטלין, ומטלטלין של יתומים לא משועבדים לבעל חוב.

לטובת בעל השדה אלא שהוא מוסיף שצריך שהאחריות תהיה על השוכר, ואם שטפה נהר איו נוטל כלום. שעי"ז זה נחשב שכירות ולא הלוואה. ואפילו שבשאר שכירות האחריות על המשכיר. ועי' בשו"ע סי' קעב סעיף ג, ובש"ך ס"ק כא.

7. הרמב"ן מקשה, כאן משמע שבאתרא דמסלקי מותר למלוה לאכול פירות בנכיתא, ואנו פוסקים כמ"ד שאסור לאכול פירות אפילו בנכיתא? ומתוך: שאין כוונת הגמרא שמותר לעשות כן אלא שאם עברו ועשו כן דנים את זה כך. ולא מוציאים את הריבית מהמלוה כי זה אבק ריבית ואינה יוצאה בדיינין. וז"ל ואפשר דמשום דלא מיזדהרי בהו אינשי איצטריכו רבנן למידו בהו. ועוד מתוך: שיש אופנים שמותר לאכול בנכיתא כגון: שמנכה לו כשיעור בינוני למוכר פירות שדה כפי זו, קודם שבאו לעולם, בין עשתה פירות בין לא עשתה.

8. רש"י ותוס' מבארים שאין כאן את הדין שמלוה על המשכון אין שביעית משמטתו כי זה נאמר רק במשכון מטלטלין שהמלוה תפוס במשכון, וקונה אותו מדר' יצחק, ולכן החוב נחשב כגבוי אבל במשכון קרקע אין את הדין של בע"ח קונה משכון.

נכיתא המסלקת את כל החוב. משמע מדברי רש"י ותוס' שגם משכנתא דסורא היא הלוואה כמו משכנתא בנכיתא אלא שחכמים הקילו בזה הואיל ואינה נראית ממש כהלוואה אבל הרמב"ן סובר שטעם ההיתר במשכנתא דסורא הוא כי שכירות היא ואין בה הלוואה כלל. וכן מביא בשם ר"ח. (בד"ה ומדברי ר"ח, ובד"ה ומצאתי) ולכן סובר שמשכנתא דסורא מותר רק באתרא דלא מסלקי, אבל באתרא דמסלקי אסור, כי זה לא שכירות. שהרי יכול לסלקו מהקרקע מתי שרוצה. גם מדברי הרמב"ם משמע שההיתר של משכנתא דסורא הוא כי ז שכירות גמורה, שבפ' ו' מהלכות מלו"ה ה' ח' כתוב את ההיתר של משכנתא דסורא, ומסיים הרי זה מותר שאין זה אלא כשכירות. הרמב"ם מוסיף שאפשר לעשות בזה תנאי לטובת בעל השדה שכל זמן שיביא לו מעות יחשב לו עשר בכל שנה ויסלקו ממנה, שאי זה אלא כשכירות וכל תנאי שבשכירות קיים. מבאר המ"מ שמכיון שאין כח ביד המלוה לגבות את חובו המלוה ולהחזיר לו את הקרקע, ועל כרחו של מלוה אם רצה לזה אינו גובה כלום ממקום אחר, זה נחשב שכירות גמור אלא שעשו תנאי בשכירות לטובת בעל השדה (משא"כ באתרא דמסלקי שגם המלוה יכול לגבות ממקום אחר אין לזה שם שכירות אלא הלוואה) הרמב"ן גם סובר שאפשר לעשות תנאי

דאבוריא [שהם תלושין ונמצאים על המחצלות].

כלומר, אף על פי שלכאורה תמרים אלו שייכים למלוה, כי בזמן המשכנתא, כל פרי שמגיע לעולם מיד הוא זוכה בו, בכל זאת, אין הדין כך. אלא, הלוה מסלק אותו אפילו מתמרים שכבר נתלשו. כי כך היה התנאי ביניהם ועל דעת כן ירד המלוה לשדה, שאם הלוה יפרע לו את החוב, הוא יחזיר לו את כל הפירות שלא זכה בהם בקניין⁽¹⁰⁾.

ואי המלוה **אגבהנהו בסיסני** [סליס] לפני שהלוה פרע לו, **קננהו** בהגבהה, ולא צריך

ובאתרא דלא מסלקי — יש למלוה קנין בגוף המשכנתא. ולכן, כשהמלוה מת, ובניו ירשו את השדה הממושכנת, **בעל חוב גובה הימנו**, כמו שגובה משאר קרקעות שירשו.

ובבור נוטל בו פי שנים. כי לאביו היה קנין בגוף המשכנתא והיה מוחזק בזה.

ואין שביעית משמטתה, כי משכנתא באתרא דלא מסלקי זה נחשב מכר ולא הלוואה⁽⁹⁾.

ואמר מר זוטרא משמיה דרב פפא: האי משכנתא באתרא דמסלקי, כשהלוה פורע למלוה את החוב, **מסלקי ליה אפילו מתמרי**

ומתוך: מדובר כאן שהגיע זמן הפרעון ואעפ"כ באתרא דלא מסלקי אין שביעית משמטתו. כי באתרא דלא מסלקי הוא כמכר עד שהלוה פורע למלוה. שאז הוא כחוזר וקונה ממנו את השדה. וממילא אפילו שהגיע זמן הפרעון והלוה יכול לסלק בזווי, לא פקע כוחו של המלוה. ולפי"ז גם לענין גביית בע"ח ולענין פי שניים בבכור אפילו שהגיע זמן הפרעון בחיי האבא יהיה אותו דין. אבל הרמב"ן חולק על הרשב"א וסובר שכשהגיע הזמן שהלוה יכול לסלק את המלוה, דינו כאתרא דמסלקי ואם המלוה יאכל פירות בלא נכייטא זה ריבית קצוצה. וכתב ואין זה צריך לפנים. הב"י בדף יח. ד"ה ובמקום שנוהגין מביא את המחלוקת. ונראה שגם הרא"ש סובר כהרמב"ן ולכן מעמיד את הדין בתוך הזמן של המשכנתא. (מובא בהערה 8).

הב"י מביא עוד תירוץ מתלמידי הרשב"א שמדובר כאן שלא הגיע זמן הפרעון והלוה לא יכול לסלק את המלוה אבל התנו ביניהם שהמלוה יכול לכופ את הלוה לפרוע מתי שירצה, ע"ש. וכ"כ בחידושי הריטב"א.

10. כ"כ הריטב"א, ומסתקפ אם זה גם באתרא

הרא"ש בסימן ל"ד מוכיח מכאן יסוד גדול שבאתרא דמסלקי המלוה יכול לכופ את הלוה בכל זמן, שיפרע את החוב ויפדה את המשכון. אפילו בתוך הזמן של המשכנתא. דאל"כ למה שביעית משמטתה הרי מלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו כי בשביעית לא יכול לגבות את החוב ולא קרינא ביה "לא יגוש". אבל הרשב"א חולק וסובר שהמלוה לא יכול לכופ את הלוה לפרוע בתוך הזמן שכתוב בשטר המשכונא. וכאן מדובר שעבר הזמן הכתוב בשטר המשכונא ולכן המלוה יכול לכופ את הלוה לפרוע ושביעית משמטת. מובא בנמוק"י ובמ"מ. והרא"ש לא רצה להעמיד כך כי א"כ קשה למה באתרא דלא מסלקי אין שביעית משמטתו הרי כשעבר הזמן זה באתרא דמסלקי, ועיין לקמן בהערה 9.

9. הרשב"א מקשה איך מדובר כאן אם עדיין לא הגיע זמן ההלוואה להפרע, א"כ גם באתרא דמסלקי אין שביעית משמטתו. כי לא קרינא ביה "לא יגוש", ואם הגיע זמן הפרעון א"כ גם באתרא דלא מסלקי הוי כאתרא דמסלקי שהרי עכשיו הלוה יכול לסלק את המלוה מהקרקע?

להחזירם ללוה כשפורע⁽¹¹⁾.

ולמאן דאמר "כליו שלו לוקח ברשות מוכר קנה לוקח", כי כליו הם כמו רשותו, וקונה בקנין חצר, הרי אפילו בלא אנבהנהו בסיפני, קננהו המלוה, כי מחצלותיו קונים לו את הפירות בקנין חצר.

ומביאה עתה הגמרא, הלכות נוספות בענין משכנתא:

דבר זה פשיטא, כי באתרא דמסלקי, ולאחר שסיכמו את כל עניני ההלוואה, מישכן הלוה את שדהו למלוה סתם, ולא אמר שלא יסלק מן הקרקע אלא כשיעבור פרק זמן מסויים,

ועדיין המלוה לא נתן לו את ההלוואה.

ואמר המלוה ללוה, בשעה שנותן לו את מעות ההלוואה: אני נותן לך את ההלוואה על מנת שלא מסתלקנא עד כך וכך שנים, והלוה הודה לו.

הא קאמר המלוה דלא מסתלקנא: והלוה לא יכול לסלקו עד הזמן שקבעו. אפילו שכבר נגמר השעבוד בסתם. כיון שקודם מתן מעות אמר המלוה במפורש שלא מסתלקנא למשך תקופה מסויימת, והלוה הודה לו, ועל דעת כן קיבל הלוה את המעות, שלא יסלקנו אלא בזמן שקבעו. והמלוה קונה את הזכות שלא יוכל לסלקו, בקנין כסף⁽¹²⁾.

כהריטב"א ולא כהרשב"א, כי כותב ומסתברא דבאתרא דמסלקי אם עבר ומשכן ולאחר זמן בא הלוה לב"ד ואומר איני רוצה שהמלוה יאכל עוד את פירות שדי בריבית, מוציאים את המלוה מהשדה הואיל וזה צועק עליו בב"ד שלא יאכל ריבית אין נותנים לו רשות לאכלו, והוא דן בחידוש זה. ולפירוש הרשב"א הגמרא כאן מדברת ע"ז והיה לו להביא את הגמרא.

11. הריטב"א מקשה למה צריך הגבחה, הרי השוכר קרקע מחבירו הקרקע המושכרת נחשבת חצירו לענין קנין חצר, וגם כאן יקנה לו חצר למלוה כיון שממושכנת אצלו? ומתוך: חצר מושכרת וממושכנת קונה לשוכר רק משאר בני אדם אבל מהבעלים כשזה לחובתן ובעל כרחן לא קונה. בספר אילת השחר מעיר הרי הבעלים מסכימים שעד שיפרעו המלוה יאכל ויקח מהפירות ולמה זה נחשב שזוכה בעל כרחו? עיי"ש מה שמתוך.

12. כ"כ הרא"ש והטור, ובהגהות הגר"א על הש"ס כתוב שזה גם כונת רש"י ותוס', ומש"כ

דלא מסלקי והגיע הזמן שיכול לסלק עיי"ש. אבל הרשב"א חולק וסובר שכשהמשכנתא בהתיר, כל הפירות שגדלו לפני הפרעון אפילו שלא נתלשו שייכים למלוה. ומפרש את הגמרא שמדובר במשכנתא בלא נכייתא ועבר הלוה ומשכן ור"פ סובר שזה אבק ריבית, ולא כתוב כאן הלכה בדין סילוק אלא בדין אבק ריבית אינה יוצאה בדדינין, שאפילו שהמלוה כבר זכה בפירות מכח הזכות שיש לו בשדה, כל זמן שלא עשה בהם קנין מוציאים אותם ממנו משום אבק ריבית, וזה לא נחשב "אפוקי מיניה" לענין הדין של אבק ריבית אינה יוצאה בדדינין. הנמוק"י מפרש כהרשב"א, ובתחילת דבריו כותב כיון שמשלם לו מעותיו מסלקו אפילו מפירות אלו שהם תלושין, משמע שרק כשפורע את החוב יכול לסלקו, וכן משמע מלשון הגמרא מסלקי ליה וכו', וסילוק בשאר מקומות זה ע"י שפורע את החוב. אבל רעק"א בחידושיו לשו"ע (סימן קע"ב סעיף א') מקשה ע"ז וז"ל הדיכא דהוי אבק ריבית אפילו אם לא מסלק ליה במעותיו מ"מ הא יכול למחות בידו דלא יאכלם? מדברי הרמב"ן יש קצת הוכחה שפירש את הגמרא

ולכן דבר זה פשוט הוא.

אלא מה שיש להסתפק, הוא **באתרא דלא מסלקי**, שלא מסלקים את המלוה מהשדה אפילו כשאכל פירות בשיווי כל ההלואה, עד תום התקופה שקבעו לפרעון החוב, והלוה משכן את שדהו למלוה סתם, ועדיין לא קיבל את ההלואה.

ואמר המלוה ללוה בשעה שנותן לו את ההלואה: איני נוהג כמנהג המקום הזה, אלא אני מלוה לך על דעת **שמסתלקנא**, שאסתלק מאכילת פירות הקרקע הממושכנת בידי, מיד כאשר אכילת הפירות שלי ממנה תהיה כנגד כל החוב.

מאי?

האם **צריך למקנא מיניה**, לעשות קנין ביניהם על ויתור המלוה על זכותו לאכול פירות עד תום מועד המשכנתא, ובלא קנין

יכול המלוה לחזור ממה שאמר "מסתלקנא", שהרי הלוה כבר משכן לו שדהו סתם, לפי מנהג המקום, ובדיבור גרידא לא פקע זכותו.

או לא, אין צורך לעשות על כך מעשה קנין, כי גם דיבור גרידא יכול להפקיע את זכותו של המלוה מהמשכנתא לאכול עד תום המועד של המשכנתא.

רב פפא אמר, לא צריך למקנא מיניה. (13)

רב ששת בריה דרב אידי אמר, צריך למיקנא מיניה.

והלכתא, צריך למקנא מיניה.

ומביאה הגמרא הלכה נוספת:

אמר לוה למלוה באתרא דמסלקי, **איזיל ואיתי, רצוני** ללכת ולהביא, **זוזי** שמוזמנים לי במקום פלוני, **ואפרע לך**, ומעכשיו אל

תוסי' דאיירי לאחר שלוה הימנו סתם וכו', מפרשים המהר"ם והמהר"ם שיף דהיינו שנשתעבד הלוה למלוה בקנין ועדיין המלוה לא נתן את המעות, ומש"כ שר"י שקונה את הזכות בקנין כסף, מדברי הרא"ש משמע קצת של"צ לזה אלא מהני בלא קנין דאדעתא דלא מסתלק מחזיק בקרקע וצ"ב א"כ אפילו לאחר מתן מעות יועיל? (הריטב"א מפרש אחרת את שיטת רש"י).

אבל הרמב"ן והרשב"א מפרשים שהמלוה אומר לא מסתלקנא, לאחר מתן מעות, והלוה הודה לו ואמר לא תסתלק, זה מועיל בלי קנין כי המלוה מחזיק בקרקע ובדיבור לחוד הלוה יכול להקנות לו את זכותו. הריטב"א מוסיף ביאור וז"ל זכה כיון שהוא בתוך הקרקע ומחזיק בו ב כל שעה, וה"ל כאלו א"ל לך חזק וקנה, וקרקע

נקנה בחזקה. אבל באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא שהמלוה מתנה בשביל הלוה, והלוה לא תפוס בשדה, איך יקנה את הזכות לסלק את המלוה בלי קנין. עוד כותב הרמב"ן טעם אחר שבאומר לא מסתלקנא, לאחר מתן מעות, מועיל בלי קנין, כי כשהלוה משכן את שדהו למלוה נעשה כאומר לו תקנה את שדי לפירותיה עד זמן פלוני, ובמקום שנוהגים לסלק בתוך הזמן או כשהתנה כך, פירושו שהלוה משייר לעצמו זכות שיוכל לסלקו, וממילא בדיבור לחוד הוא יכול למחול את זכותו אבל באתרא דלא מסלקי ואמר מסתלקנא כיון שהמלוה קנה את הקרקע עד זמנו איך הלוה יקנה בדיבור זכות לסלקו לכן בזה צריך קנין.

13. צ"ב מה הטעם שמועיל בלי קנין הרי השדה

תאכל עוד פירות.

הדין הוא שמעכשיו המלוה לא אכיל, כי הלוח כבר עומד לפרוע⁽¹⁴⁾.

ואם אין ללוה מעות מזומנים במקום אחר, אלא הוא אומר למלוה: איזיל ואטרח,

ואייתי זוזי ואפרע לך, ומעכשיו אל תאכל עוד פירות.

נחלקו אמוראים אם גם בזה המלוה מפסיק עכשיו לאכול פירות:

רבינא אמר, אכיל.

הריטב"א שזה לאו דוקא. יתיישב היטב מש"כ הריטב"א כאן בביאור המחלוקת אם צריך קנין. ובעיקר הדבר אם באתרא דלא מסלקי כשפוקע החוב נפקע ממילא המשכנתא, יש לדון עפ"י הרמב"ן בתשובה שמביא הר"ן בכתובות (על דף פא:; דף מ. בדפי הרי"ף) שאתרא דלא מסלקי סוברים שקביעות הזמן בהלוואה על משכנתא הוא גם לטובת המלוה מאחר והמלוה אוכל פירות. מ' שאם המלוה מסכים לקבל את הפרעון נפקע המשכנתא כמו באתרא דמסלקי. ולכאורא בשו"ע חו"מ סימן ע"ד סעיף ג' מבואר ג"כ כך וצ"ע.

קנויה למלוה, ואיך יועיל דיבורו, שהלוה יוכל לסלקו? הרמב"ן מבאר את דברי רב פפא וז"ל כיון דעיקרה מלוה היא ומצי מחיל ליה מה לי מחילה במקצת מה לי בכולו. והנמוק"י כותב בזה"ל ומ"ד לא צריך למינא מיניה סבר מידי דהוי בתחלה שיכול למחול כל החוב שביד חבירו בלא קנין, וכ' ע"ז בספר אילת השחר ואינו מובן שהרי כבר קנה את השדה, ובאתרא דלא מסלקי אפילו אם נותן לו את כל החוב לא פקע זכותו וקנינו של המלוה מהמשכנתא, וממילא גם מחילה לא שייך? וכ' שהיה אפשר לומר שבאתרא דלא מסלקי, הכונה שאפילו שתמיד הלוח יכול לפרוע למלוה בעל כרחו כאן יש רשות למלוה לומר איני רוצה עכשיו להפרע מהחוב, אבל אם יופקע החוב פוקע גם כוחו של המלוה בקרקע, כי כל כחו בקרקע הוא מחמת שיש עדיין חוב, ולכן שייך מחילה על המשכנתא. אלא שמהריטב"א משמע לא כך לעיל בד"ה ואי אגבהינהו בסיסני, כ' הריטב"א, ושמעינן דאע"ג דבחוב דעלמא אם זרק הלוח חובו למלוה בידו נפטר מחובו, אם עשה כן במשכונא באתרא דלא מסלקי לא הפסיד המלוה פירותיו עד זמנו דאל"כ הויה להו כולהו אתרא דמסלקי שזרוק לו חובו בע"כ. (הב"י מביאו בסי' קע"ב בבדק הבית) מדלא כתב שבאתרא דלא מסלקי לא נפטר מחובו, אלא שהמלוה לא מפסיד את הפירות, משמע שבאמת נפרע החוב, ואם יארע אונס והכסף יאבד הלוח פטור מלשלם, אלא שזה לא מועיל שעי"ז יסתלק מאכילת הפירות עכ"ד. ואם נדחוק בלשון

14. א. מלשון רש"י "ולא נתנו לו רשות להיות שומט ואוכל" משמע שזה תקנת חכמים, ועי' בחידושים המיוחסים לריטב"א (עם הגהות כור לזהב) מש"כ ורבינו פירש וכו', אבל בספר אילת השחר כתוב לא כך, הוא מביא את הריטב"א שכותב שדין אתרא דמסלקי אינו אלא בעיר ישנה שהתנו כן בני העיר במעמד אנשי העיר, ומפרש שכן התנו בני העיר שאם הלוח עומד לפרוע המלוה מפסיק לאכול פירות, ומקשה מה נחלקו רבינא ומר זוטרא הרי על כרחך מדובר שלא התנו את זה בפירוש, ואיך שייך מחלוקת על כל בני עיירות שונות מה התכונן בתקנתו? ב. הב"י בסימן קע"ב דף יח: מביא תלמידי הרשב"א, שלדעת רש"י אפילו במשכנתא שאין בה איסור ריבית כגון: למ"ד שמתיר בנכיתא באתרא דמסלקי, אם אמר הלוח איזיל ואייתי זוזי, לא אכיל. (והב"ח חולק עי"ש) וכן דעת

הזמן. (ואם סובר כרש"י בדף סד: שכל מקום שאוכל פירות על הספק אין איסור ריבית, גם כאן מותר, ולעיל בסימן ט"ז מביא בזה ב' שיטות).

ג. הרי"ף משיט את הסוגיא, מבאר הרמב"ן כי הסוגיא מדברת למ"ד שמתיר באתרא דמסלקי לאכול בנכייטא, והרי"ף פוסק כמ"ד שאוסר. לומד מזה הרמב"ן שבאתרא דמסלקי אם עבר ומשכן, ולאחר זמן הלוח בא לב"ד ואומר איני רוצה שהוא ימשיך לאכול פירות שדי בריבית וכשיהיה לי כסף אפרע לו, מסלקים את המלוה מהפירות (הטעם עיין באות ו'), שאל"כ היה לרי"ף להביא את הסוגיא כי יש בזה נ"מ לדינא כשעבר ומשכן, אבל אם מסלקים את המלוה אין נ"מ לדינא במה שכתוב בסוגיא כי אם הלוח אומר לו תפסיק לאכול פירות, אפילו שאין לו מעות לפרוע מסלקים את המלוה. (לכ' לפי פירוש הרשב"א שהמחלוקת בין רבינא למר זוטרא היא אם כשאומר אטרח ואייתי זוזי זה מחאה, היה לרי"ף להביא את הסוגיא, ויש לדון בזה. והרשב"א לעיל רצה לפרש כך שמדובר שעבר ומשכן, והמחלוקת אם זה מחאה, ודוק).

ד. הרמב"ן מסתפק כשהלוח אמר למלוה אין רצוני שתמשיך לאכול פירותי בריבית, והמלוה המשיך לאכול אם חייב לשלם את דמי הפירות כדין גזלן או לא. ולפי מה שפירש את השמטת הרי"ף מוכח שאם אכל צריך לשלם שאל"כ עדיין יש נ"מ לדינא במה שכתוב בסוגיא לענין אם צריך לשלם כשאכל. וכך נקטו בפשיטות הרשב"א, והריטב"א (לעיל בע"א ד"ה אכל טפי).

ה. כתב הרמב"ן כשהלוח אומר אין רצוני שתמשיך לאכול פירותי בריבית, ומסלקים את המלוה, מסדרין לו ב"ד ומוציאין מן הלוח למלוה חובו כדין כל בעל חוב. פירוש שב"ד גובים מיד את החוב מהלוח. והטעם כתוב בריטב"א (לעיל בע"א ד"ה אכל טפי, ומובא

הרמב"ן ומעמיד את הגמרא במשכנתא המותרת, אבל הרשב"א חולק וסובר שבמשכנתא שאין בה איסור ריבית אפילו שהלוח אמר איזיל ואייתי זוזי הוא לא יכול לסלק את המלוה עד שפורע לו. ומקשה אם מדובר באופן שזה אבק ריבית איך כתוב רבינא אמר אכיל, הרי אסור למלוה לאכול משום ריבית? לכן מפרש את הגמרא שמדובר באתרא דמסלקי ובנכייטא, ובזה אין איסור ריבית לרבינא כמוש"כ לקמן רבינא אכיל בנכייטא, אלא שלא כתב לו ואכול בנכייטא כל זמן שתמשך משכונא זו בידך, ועבר הזמן שקבעו לפרעון והמלוה ממשיך לאכול בנכייטא כמו שהיה אוכל תחילה, וזה מותר כי אפילו שעבר הזמן לא פקע הקנין שיש למלוה במשכנתא כי זה כעין מכר לאכול בנכייטא עד שיפדנה הלוח או ימחה בו שיפסיק לאכול. ולכן כשהלוח אומר למלוה הרי מעותיך מזומנים א צלי אלך ואביא לך, לא אכיל. כי ודאי כונת הלוח למחות בידו שיפסיק לאכול, ויכול למחות אפילו שעדיין לא פורע ממש כי עבר הזמן שקבעו, וכשאומר לו אטרח ואביא לך סובר רבינא שזה לא מחאה ברורה ולכן יכול להמשיך לאכול בנכייטא, ומר זוטרא סובר שזה כמחאה, ולכן מפסיק לאכול. מובא בנמוק"י, וכן כתב בעל התרומות (שער מו ח"ג סוף סימן כ') בשם הראב"ד (עיין לקמן באות ו' אם המחאה צ"ל בפני ב"ד).

הב"י בדף טז: ד"ה כתוב בנמוק"י, כותב שהרשב"א כאן הולך לשיטתו לעיל (הובא בהערה 9) שמשכנתא באתרא דלא מסלקי, אפילו כשהגיע זמן הפרעון, יש לזה דין של אתרא דלא מסלקי, כי כל משכנתא אע"פ שעבר זמנה לא פקע קנין משכנתא שיש לו בה, והרא"ש לעיל שסובר שכשהגיע הזמן פקע קנינו, לכ' גם כאן יסבור שכשהגיע הזמן אסור למלוה להמשיך לאכול בנכייטא אא"כ כתב לו בשטר המשכנתא שיאכל פירותיה אף לאחר

ומר זוטרא בריה דרב מאי אמר, לא אכיל.

רבנא אכיל בנכיתא⁽¹⁶⁾.

והלכתא, לא אכיל⁽¹⁵⁾.

אמר מר זוטרא: מאי טעמא דמאן דאכיל בנכיתא? הרי המלוה מנכה פחות משווי הפירות בשוק, והלוה מסכים בכלל שהלוהו

רב כהנא ורב פפא ורב אשי, לא אכיל פירות המשכנתא, אפילו בנכיתא.

מחמיר יותר מהרמב"ן וסובר שמסלקים את המלוה לגמרי מאכילת פירות. והש"ך והחור"ד ראו את דברי הרשב"א בנמוק"י ושם חסר קטע.

15. יל"ע כשהלוה אומר איזיל ואייתי זוזי או איזיל ואטרח ואייתי זוזי, והוא לא פורע, כמה זמן הוא יכול לדחות את המלוה, שהוא עומד לפרוע? הריטב"א כותב ומ"מ אינו ממתין לו מלאכול אלא עד כדי שלא יפסידו שם הפירות. המאירי כותב בזה"ל כל שאמר הלוה הריני מביא לך מעות, או אפילו אמר הריני מחזר אחר המעות והריני מביאם לך היום נסתלק מן הפירות, ומ"מ אם לא נתנם והוא כמשחק בו תמיד אין זה כלום וחוזר ואוכל עד שיפרע.

16. יש כמה שיטות בראשונים במה מדובר כאן א. שיטת הרי"ף והרמב"ן שמדובר כאן בכל משכנתא בנכיתא, ור"כ ור"פ ור"א סוברים שאסור לאכול בנכיתא, כמוש"כ בגמרא אח"כ ומאן דאסר אמר לך וכו', והרמב"ן מוסיף שמזה שכתוב סתמא לא אכיל בנכיתא ולא כתוב שזה רק באתרא דמסלקי, משמע שאפילו באתרא דלא מסלקי הם אוסרים. ורבינא מתיר לכתחילה אפילו באתרא דמסלקי, וחולק על רבא בתחילת העמוד שאומר וצורבא מדרבנן אפילו בנכיתא לא ניכול.

ב. תוס' מביאים את דברי ר"ת שחולק על הרמב"ן בפרט אחד, וסובר שרבינא לא חולק על רבא, וגם סובר שצורבא מדרבנן לא יאכל בנכיתא, ומה שהוא אכל זה כי לא היה רוצה ליטול השם ולעשות עצמו צורבא מדרבנן.

בבדק הבית כאן) וז"ל וכופין אותו לפרוע מיד שלא קבע זמן אלא על דעת שיאכל פירות.

ו. הש"ך בסימן קע"ב ס"ק ט"ו כותב בשם תלמידי הרשב"א, שנחלקו הראשונים א הלוה צריך למחות במלוה שלא יאכל עוד פירותיו בריבית, דוקא בב"ד, ורק בזה מסלקים את המלוה מהפירו, או אפילו שלא בב"ד. אבל החוות דעת בס"ק ו' חולק וסובר שבמקום שאסור למלוה לאכול פירות לא מסתבר כלל שצריך ב"ד, כי ריבית אינו אלא כשנותן מדעת וכאן שמוחה אפילו שלא בב"ד אין זה ריבית אלא גזל, ותלמידי הרשב"א מדברים באופן שהרשב"א מפרש את סוגייתנו, שהלוה לא כתב לו ואכול בנכיתא כל זמן שתמשך משכונא זו בידך, ועבר הזמן שקבעו לפרעון, ומותר למלוה להמשיך לאכול בנכיתא כל זמן שהלוה לא מוחה בו.

ז. עוד כותב הרמב"ן שבאתרא דלא מסלקי אפילו שהלוה מוחה שלא יאכל עוד ריבית, א"א לסלק את המלוה לגמרי מאכילת פירות. והש"ך בסימן קעב ס"ק י"ז כ' שדעת הראב"ד והרשב"א שבזה קודם זמן הסילוק הלוה לא יכול למחות, וגם אם מוחה המלוה ממשיך לאכול פירות כמו לפני המחאה. החוות דעת בס"ק ז' תמה על הש"ך שלא מצא את זה בדברי הראב"ד והרשב"א. לכאורה בחידושי הרשב"א מפורש להיפך ממש"כ הש"ך בשמו שהרי הרשב"א סבר להעמיד את הסוגיא באתרא דלא מסלקי ובלא נכיתא, וזה אבק ריבית, ואם אמר הלוה איני רוצה שתאכל פירותי בריבית לכו"ע לא אוכל ואם אוכל זה גזל. מבואר שהרשב"א

ממילא זה מחזי כריבית?

ומבאר: **מידי דהוה אשדה אחוזה**, בדומה לשדה אחוזה [ששורש אדם מבית אבותיו], שאם אדם הקדישה, אמרה תורה, כשבא לפדותה מהקדש, מחשבים לו כמה שנים יש עד היובל, ונותן סלע ופונדיון לכל שנה, לבית זרע חומר שעורים.

שדה אחוזה, לאו, אף על גב דקא אכיל הקדש מהשדה **פירי טובא**, והפירות של כל שנה שוים להקדש הרבה יותר מסלע ופונדיון.

אפילו הכי, **אמר רחמנא, קא פריק לה** פז-א

שפודה אותה מהקדש, **בארבעה זוזי**. דהיינו סלע, בגלל שהפודה יורד לספק, ספק יהיו בה פירות, ספק לא יהיו בה פירות.

הכא נמו, במשכנתא בנכיתא, **לא שניא**.

וכששורד המלוה לספק, שאפילו אם השדה תלקה ולא יהיו בה פירות, הוא ינכה לו מהחוב, הרי זה מותר, כי זה לא נראה ריבית. כי מפדיון שדה אחוזה רואים, שכך הוא דרך מקח, שמוזילים הרבה מהשווי בגלל הספק.⁽¹⁾ ולכן, גם כשמנכה לו הרבה פחות משווי הפירות בשוק, נראה הדבר שמוזיל בגלל הספק, ולא בגלל ההלואה.⁽²⁾

אתרא דמסלקי? וכ"כ הרמב"ן בד"ה עבד רבינא. ה. תוס' מביאים י"מ שרבינא אכיל בנכיתא, היינו כקיצותא דלעיל חמש שנין בנכיתא מכאן ואילך שיימנא כולהו פירי. אבל סתם נכיתא אוסר, והולך לשיטתו לעיל שמתיר קיצותא, וצ"ב לפי"ז מה הלימוד משדה אחוזה? מבאר המהרש"א: המחלוקת בין רבינא לאמוראים היא אם מותר בקיצותא לצורבא מרבנן, וזה תלוי באם מותר לשאר בנ"א בנכיתא, כי לעולם צורבא מרבנן צריך להחמיר דרגא אחת יותר משאר בנ"א, ורבינא לומד משדה אחוזה שלשאר בנ"א מותר בנכיתא, וממילא סובר שלצורבא מרבנן מותר בקיצותא.

1. כן כתב הרמב"ן בד"ה עבד רבינא עובדא, והרש"ש כתב שכן משמע לשון רש"י.

2. כתב הרמב"ן בד"ה מכל מקום, משכנתא בנכיתא האמורה בכל מקום היא שמנכה לו בכל שנה ושנה, ולא שמנכה לו פעם אחת, שהרי הנכיתא צריכה להיות כמו בשדה אחוזה ובשדה אחוזה הפודה נותן סלע ופונדיון לכל שנה.

ג. הרשב"א מביא את שיטת הראב"ד, וכן הרא"ש את שיטת תוס'. שר"כ ור"פ ור"א לא אוסרים לאכול בנכיתא אלא החמירו על עצמן כדין צורבא מרבנן, ומדייקים כן מלשון הגמרא שכתוב לא אכלי ולא כתוב אסרי, וכתב הרשב"א שלשיטה זו מש"כ בגמרא ומאן דאסר וכו' לא הכונה אסר לכו"ע, אלא לעצמם ולכל צורבא מרבנן כמותם. ועוד כתב שיש ספרים של"ג מאן דאסר אלא ומאן דלא אכיל, וכ"ה גירסת הרא"ש. הרשב"א מעיר על שיטה זו למה הגמרא לא מזכירה את רבא יחד עם האמוראים שאוסרים לצורבא מרבנן לאכול בנכיתא? לכאורא לשיטה זו שכל המחלוקת היא אם מותר לצורבא מרבנן איך רבינא מוכיח את שיטתו שמותר לצורבא מרבנן, משדה אחוזה? מבאר הרא"ש שכיון שהתורה התירה בשדה אחוזה, א"צ להחמיר אפילו לצורבא מרבנן.

ד. הרשב"א כאן, ולעיל בדף סב. מביא את שיטת הראב"ד שרבינא אכיל בנכיתא רק באתרא דלא מסלקי אבל באתרא דמסלקי מודה שאסור, ומקשה עליו הרי רבינא לומד את ההיתר משדה אחוזה ומשם אפשר ללמוד גם על